

УДК 343.12+351.749

Марія Набруско,аспірантка кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ СУДОЧИНСТВА У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ*

У статті на підставі порівняльного аналізу чинного та нового Кримінально-процесуального кодексу України, а також матеріалів практики розглядаються проблемні питання використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності для забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства у кримінальних справах про торгівлю людьми.

Ключові слова: торгівля людьми, матеріали оперативно-розшукової діяльності, заходи безпеки, учасники кримінального судочинства.

Торгівля людьми, яка, грубо порушуючи права людини, закріплені міжнародними правовими документами та конституціями більшості країн світу, в тому числі й Конституцією України (ст. 3), визнаються найвищою соціальною цінністю, фактично виступає формою сучасного рабства. А тому втілення ідеї правової держави в Україні передбачає створення також належних гарантій безпеки осіб, які залучаються до сфери боротьби зі злочинністю, що сприяє забезпеченню реалізації кримінально-правової політики держави. Зважаючи на зазначене, держава покладає на громадянина залежно від його кримінально-процесуального статусу обов'язок сприяти вирішенню соціально-правового конфлікту, що виник у результаті вчинення або підготовки чи посягання на вчинення злочину, який забезпечується відповідними адміністративними та кримінально-правовими заходами. У разі виникнення небезпеки для його життя, здоров'я, житла чи майна держава повинна створювати належні гарантії його безпеки як учасника кримінального су-

дочинства, а також безпеки членів його сім'ї та близьких родичів, що є одним із принципів кримінального процесу.

Для створення таких гарантій в Україні прийнято закони № 3782-12 від 23.12.1993 р. «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [1] та № 3781-12 від 23.12.1993 р. «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [2], після прийняття яких до чинного КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. були внесені відповідні зміни і доповнення. Для реалізації положень цих законів прийняті відповідні підзаконні нормативні акти, які докладно регламентують повноваження спеціальних підрозділів із забезпечення безпеки суддів, працівників суду, правоохоронних органів, учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів по застосуванню заходів безпеки щодо вказаних осіб та інші питання у цій сфері.

Проблеми, пов'язані з розслідуванням торгівлі людьми, досліджували В. І. Бо-

* Рекомендовано до друку кафедрою правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

рисов, Т. І. Возна, О. Л. Журба, В. О. Іваненко, В. А. Козак, Г. Л. Кохан, К. Б. Левченко, В. М. Підгородинський, Н. В. Плахотнюк, М. А. Погорецький, В. В. Пясковський, Д. Б. Санакоєв, О. В. Святун, Є. Д. Скулиш, Г. К. Смирнов, О. І. Хараберюш, М. П. Шруб, С. С. Яценко та ін. Проте, незважаючи на високу соціальну небезпеку злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, а також на те, що матеріали оперативно-розшукової діяльності (далі — ОРД) використовуються у 85% кримінальних справ про злочини цього виду, комплексно проблемні питання використання зазначених матеріалів для забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства у кримінальних справах про торгівлю людьми у вітчизняному кримінальному процесі та криміналістиці не досліджувалися. Відсутність комплексних досліджень цих питань негативно позначається як на розвитку теоретичних засад цієї діяльності, так і на правозастосовній практиці.

Метою цієї статті є дослідження в межах її обсягу проблемних питань використання матеріалів ОРД для забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства у кримінальних справах про торгівлю людьми з урахуванням норм прийнятого Кримінально-процесуального кодексу України 2012 р. (далі — нового КПК України).

У березні 1998 р. однією з перших в Європі Верховна Рада України передбачила кримінальну відповідальність за торгівлю людьми, доповнивши Кримінальний кодекс України новою ст. 124¹. Чинний Кримінальний кодекс України містить ст. 149 із змінами та доповненнями 2006 р. [3], що передбачає відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини.

Результати аналізу кримінальних справ щодо торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини свідчать про те, що найважливішою умовою ефективного виявлення, розслідування та засудження злочинців є готовність потерпілих та свідків співпрацювати з правоохоронними органами. Проте багато потерпілих та свідків цих злочинів не бажають давати свідчення через побоювання розголошення особистої інформа-

ції, осуд оточуючих та близьких, погрози з боку злочинців тощо. Значна поширеність в Україні випадків насильницького впливу на учасників кримінального судочинства та небезпечна динаміка цього явища є очевидною та підтверджується спеціальними науковими дослідженнями [4].

Як свідчать результати аналізу матеріалів практики, найбільш поширеними способами протиправного впливу на потерпілих або свідків у справах про незаконну торгівлю людьми є:

1) погрози застосування насильства до самих потерпілих або свідків (35%);

2) погрози застосування насильства до членів їх сімей, близьких або родичів (8%);

3) підкуп потерпілих або свідків (24%);

4) намагання охарактеризувати потерпілого як аморальну особу перед слідчим та судом (24%);

5) погрози розголошення відомостей, що потерпілий або свідок бажав зберегти у таємниці (8%).

Протиправний вплив на потерпілих та свідків, як правило, здійснюється вже під час досудового слідства (57%), дещо рідше розпочинається під час судового розгляду (32%). Поряд із тим, трапляються випадки, коли такий вплив мав місце ще до порушення кримінальної справи, але був настільки інтенсивним, що й під час досудового слідства та судового розгляду потерпілий або свідок вважав реальною загрозу життю, здоров'ю, житлу або майну та відчував небезпеку (11%).

Внаслідок протиправного впливу на потерпілого або свідка створюється реальна можливість уникнення винною особою кримінальної відповідальності, оскільки особливістю кримінальних справ із обвинувачення в торгівлі людьми є вирішальне значення свідчень потерпілих та свідків.

Протистояти розглянутим загрозам покликана регламентована нормативно-правовими актами різного рівня система забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Основними міжнародно-правовими актами щодо протидії торгівлі людьми на сьогодні є Конвенція ООН проти транснаціо-

нальної організованої злочинності (далі — Конвенція) [5] та Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї (далі — Протокол) [6], що доповнює цю Конвенцію. У грудні 2000 р. в м. Палермо (Італія) Україна, спільно з іншими 124 країнами світу, підписала ці міжнародні документи та в подальшому їх ратифікувала 04.02.2004 р. на сесії Верховної Ради України. Названі міжнародні документи зобов'язують уряди країн надавати допомогу та здійснювати захист жертв торгівлі людьми.

Зокрема відповідно до ст. 25 Конвенції кожна держава-учасниця вживає у межах своїх можливостей, відповідних заходів для надання допомоги і захисту потерпілим від злочинів, що охоплюються цією Конвенцією, особливо у випадках погрози помстою або залякування. Згідно зі ст. 6 Протоколу у відповідних випадках тією мірою, якою це можливо, відповідно до її внутрішнього законодавства, кожна держава-учасниця забезпечує захист особистого життя й особи жертв торгівлі людьми, у тому числі, серед іншого, шляхом забезпечення конфіденційного характеру провадження, що стосується такої торгівлі. Кожна держава-учасниця забезпечує, щоб її внутрішня правова або адміністративна система передбачала заходи, які дозволяють у відповідних випадках надавати жертвам торгівлі людьми: а) інформацію про відповідний судовий та адміністративний розгляд; б) допомогу, що не завдає шкоди правам захисту і дозволяє викладати і розглядати їхні думки і побоювання на відповідних стадіях кримінального провадження щодо осіб, які вчинили злочини.

Слід зазначити, що в Україні законодавство щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства з'явилося із прийняттям 23.12.1993 р. Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та внесенням відповідних змін до чинного КПК України Законом України № 1381-VІV від 13.01.2000 р. (статті 52¹—52⁵).

Окрім того, деякі питання порядку застосування законодавства про забезпечення безпеки суб'єктів кримінального

судочинства було регламентовано й іншими підзаконними правовими актами [7—13].

Проблеми застосування законодавства щодо забезпечення безпеки суб'єктів кримінального судочинства були предметом розгляду Пленуму Верховного Суду України. Так, постановою «Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» № 10 від 10.06.1999 р. [14] стан забезпечення безпеки цієї категорії осіб було названо незадовільним та таким, що не гарантує об'єктивного й неупередженого розгляду справ, захисту прав і свобод громадян, а також звернуто увагу судів на невідкладність створення належних умов щодо посилення захисту цих суб'єктів.

Виходячи з результатів аналізу норм чинного законодавства, зазначимо, що ініціаторами застосування заходів безпеки учасників кримінального судочинства можуть бути як самі його учасники, так і особи, в провадженні яких знаходиться кримінальна справа, а також оперативні підрозділи, за результатами діяльності яких відкрито кримінальне провадження.

Такі підстави можуть міститися як у матеріалах кримінальної справи, так і в матеріалах ОРД, що у визначеному порядку поступають особі, в провадженні якої перебуває кримінальна справа.

Одним із проблемних питань є визначення компетенції спеціальних підрозділів органів СБ України та внутрішніх справ із забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів, яка на сьогодні фактично не відповідає чинному законодавству й потребам практики та потребує визначення у правових актах України. У наукових джерелах з цього приводу слушно зазначається, що наділення спеціальних підрозділів, що здійснюють захист учасників кримінального судочинства, одночасно функціями ОРД та фізичного захисту цих осіб сприятиме своєчасному виявленню незаконного впливу на учасників кримінального процесу та його запобіганню, створенню належних умов для неупередженого роз-

гляду кримінальних справ, захисту прав людини у кримінальному судочинстві, прийняттю законних та обґрунтованих рішень у кримінальних справах.

Проблемним питанням на практиці є використання матеріалів ОРД як приводів та підстав для застосування заходів забезпечення безпеки щодо учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів. За чинним законодавством, рішення про застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів може бути прийняте лише за наявності сукупності приводів та підстав органом, у провадженні якого перебуває кримінальна справа. Проте використання матеріалів ОРД як приводів та підстав для застосування зазначених заходів викликає певні труднощі у правозастосовному процесі через недосконале правове врегулювання цього питання [15].

Через неоднаковість викладення приводів для застосування заходів безпеки до учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів у наведених нормах зазначених законодавчих актів на практиці постає питання: чи передбачає кримінально-процесуальний закон, на відміну від Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», застосування заходів безпеки до учасників кримінального судочинства через такий привід, як отримання оперативно-розшукової інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, зазначених у ч. 2 ст. 52¹ КПК, і чи може бути приводом для застосування заходів безпеки до цих осіб отримання уповноваженими органами, у провадженні яких перебуває кримінальна справа, оперативно-розшукової інформації та матеріалів ОРД, враховуючи те, що це різні за смисловим значенням поняття.

Даючи відповідь на це питання, слід виходити з того, що у ст. 10 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначається, що матеріали ОРД використовуються для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких

родичів (п. 4), й оперативно-розшукова інформація є змістом матеріалів ОРД як різновиду матеріально-фіксованих джерел, що виникають у процесі здійснення оперативно-розшукових заходів і містять відомості (інформацію) про ознаки злочину, осіб, які до нього причетні, а також інші дані, що сприяють його розкриттю та можуть бути використані для прийняття рішень у кримінальному процесі. Враховуючи це, у п. «в» ч. 2 ст. 20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» слова «отримання оперативно та іншої інформації...» слід замінити словами «отримання матеріалів оперативно-розшукової діяльності та інших даних».

Аналіз ст. 52¹ чинного КПК України та ст. 20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» свідчить про те, що підставами для вжиття заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів є дані, які свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу й майну, що може здійснюватися з метою: а) перешкодження їх сприятно правосуддю; б) примушення цих осіб до припинення сприяння; в) помсти за вчинене сприяння. Про реальність такої загрози може свідчити сам факт існування злочинної організації, яка вчиняє злочин, чи готується до його вчинення й здатна до незаконного впливу на учасників кримінального судочинства шляхом вчинення щодо них та членів їх сімей і близьких родичів насильницьких дій.

Матеріали ОРД можуть бути використані як приводи для застосування заходів безпеки до учасників кримінального судочинства лише в тому випадку, коли в них містяться зазначені підстави — дані про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів [16].

Слід зазначити, що у новому КПК України 2012 р., який набуває чинності у листопаді 2012 р., на відміну від чинного КПК України (статті 52¹—52⁵), немає докладного викладу підстав та по-

рядку застосування заходів безпеки до учасників кримінального судочинства. У низці статей нового КПК України (статті 42, 43, 44, 46, 56, 58, 66, 68, 69, 71) зазначається, що кожен із учасників процесу має право заявляти клопотання про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо. Проте, на яких підставах і у якому порядку, новий КПК України не визначає, й не містить навіть відсилочних норм до інших правових актів, які регламентують питання забезпечення безпеки учасників кримінального

судочинства, у тому числі й на підставі матеріалів ОРД, що, на наш погляд, потребує внесення змін та доповнень до нового КПК України.

Отже, удосконалення правового врегулювання питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства у новому КПК України та узгодженість його норм з іншими правовими актами у цій сфері сприятиме підвищенню ефективності розслідування кримінальних справ про торгівлю, підвищить роль ОРД у забезпеченні інтересів кримінального судочинства.

ПРИМІТКИ

1. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 11. — Ст. 51.
2. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 11. — Ст. 50.
3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією» від 12.01.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 17. — Ст. 147.
4. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / Б. В. Щур ; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. — Х., 2005. — С. 9.
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?code=995_789.
6. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_791.
7. Про порядок вирішення питання переселення в інше місце проживання, надання житла, матеріальної допомоги та працевлаштування осіб, взятих під державний захист : постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.1995 р. № 457 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
8. Про порядок фінансування заходів безпеки осіб, взятих під державний захист затвердженим спільним наказом Міністерства фінансів України, МВС та СБУ № 5/25/21/33/20 від 11.01.1996 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [ttp://www.licasoft.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=411519&menu=278470](http://www.licasoft.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=411519&menu=278470).
9. Про затвердження Положення про порядок придбання, видачі, обліку, зберігання та застосування вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, спеціальних засобів індивідуального захисту працівниками судів і правоохоронних органів, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві : наказ МВС № 24 від 24.07.1996 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0556-96>.
10. Про створення у структурі міліції громадської безпеки спеціальних підрозділів для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.06.1997 р. № 335-р // Офіційний вісник України. — 1997. — № 27.
11. Про створення спеціальних підрозділів міліції для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь в кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів : наказ МВС України від 23.07.1997 р. № 467 // Офіційний вісник України. — 1997. — № 35.
12. Про затвердження Положення про спеціальний підрозділ судової міліції «Грифон» : наказ МВС України від 19.11.2003 р. № 1390 // Офіційний вісник України. — 2003. — Т. 2. — № 51. — Ст. 2725.

13. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах кримінально-виконавчої системи : наказ Державного департаменту з питань виконання покарань // Офіційний вісник України. — 2005. — № 21. — С. 164. — Ст. 1160.

14. Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 10.06.1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-99>.

15. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія / М. А. Погорецький. — Х. : Арсіс ЛТД, 2007. — С. 452.

16. Там само. — С. 455.

Набруско Мария. Использование материалов оперативно-розыскной деятельности для обеспечения безопасности участников судопроизводства в уголовных делах о торговле людьми.

В статье на основании сравнительного анализа действующего и нового Криминально-процессуального кодекса Украины, а также материалов практики рассматриваются проблемные вопросы использования материалов оперативно-розыскной деятельности для обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства в уголовных делах о торговле людьми.

Ключевые слова: *торговля людьми, материалы оперативно-розыскной деятельности, меры безопасности, участники уголовного судопроизводства.*

Nabrusko Mariya. Use materials of operative and search activity for provision of safety participants of proceedings in criminal cases about trade people.

In article on the grounds of benchmark analysis acting and new Criminal procedural code of the Ukraine, as well as materials of practice are considered problem-solving questions of the use materials of operative and search activity for provision of safety participants of criminal proceedings in criminal cases about trade people.

Key words: *trade people, materials of operative and search activity, security measures, participants of criminal proceedings.*